

Герман Банг.

Чотири чорти.

Переклад Л. Будая.

ГЕРМАН БАНГ.

ЧОТИРИ ЧОРТИ.

Переклад Л. Будая.

К И І В.

Друкарня Р. К. Лубковського, Фундуклеївська, 19.

1918.

І.

Почувся дзвінок. Не поспішаючись, публіка займала свої місця; гуркітня на галереї, балачки в партері, вигукування хлопчаків, які торгували помаранцями, заглушували музику, і нарешті тихо ввійшли в ложі байдуже збудьговані пани й чекали.

На черзі був номер „Les quatre diables“. Це було помітно тим, що вже й сітка була напнена.

Фріц і Адольф вибігли з гардероби в фойє артистів. З поспіхом йшли коридором так, що сирі плаші плутались у їх ногах. Постукали в двері до Аманди і Люїзи, покликали.

Вже обі сестри чекали й тремтіли від хвилювання, цілком загорнуті довгими ясними плащами,—а пані-дуеня в криво вдягненім капоті без втоми вигукуючи діскантом, кидалась без причини назад і вперед з пудрою й примазками.

— Ходім,—покликав Адольф—вже час.

І побігли далі, цілком потративши голову, пройняті тою гарячковістю, яка опановує всіх артистів, коли вони почувють на своїх ногах трико.

І ще голоснійше кричала пані.

Аманда спокійно відкинула свої довгі рукави й простягла руки до Фріца. І швидко, не оглядаючись і не сказавши ні слова, машинально провів він напудрованим квачиком по її простягнених руках в гору й в долину,—як завсіди.

— Ходім!—знов покликав Адольф.

Вийшли рука в руку й чекали. Станули при виході й слухали відтіля перші такти вальса кохання, під який вони звичайно працювали:

Amour, amour,
Oh, bel oiseau.
Chante, chante,
Chante toujours ¹⁾.

Фріц і Адольф зкинули свої плащі на долівку, і стояли сяючи в своїх убраннях коліру троянди, та такої блідої троянди, майже білої. Їх тіла здавались голими,—замітний був кожний мускул.

Музика перестала грати.

В стайні було цілком пусто і тихо. Тільки кілька конюхів, що не звертали ні-нащо уваги, тяжко пересували скрині з вівсом.

І знов почувлись звуки вальса: „чотири чорти“ вийшли в маніж.

Вибух оплесків прогудів для них як невиразне гуркотіння. Ні одного обличчя не розрізняли. І здавалось, що всі фібри їх тіла вже тремтять від напруження. Адольф і Фріц жваво зняли широкі плащі з Люізи й Аманди й плащі впали на пісок. І стояли сестри під вогнями сотень ліхтариків, наче голі в своїх чорних трико,—як дві муринки з білими лицами.

Розгойдались у сітці й почали „працювати“. Здавалось, що вони літають голі сюди й туди між брязкітливими гоїдалками з блискучими металічними стовпами. Обіймали один одного, обхоплювались, роздрочуючи себе обопільними покликами—наче б то білі й чорні тіла похотливо сплітались і знов потім розлучались і знов сплітались і знов розлучались в привабливій наготі.

Все тихше гудів присипляючий, стомлений ритм вальса кохання, й волосся жінок повівало, коли вони пролітали в повітрі, широко розкидуючи чорну голість,—наче едwabну керею.

¹⁾ Кохання, кохання, о, гарна пташко, співай, співай — співай завсіди.

Проте не кінчали. Тепер „працювали“ Адольф і Люїза на горі.

Як хаотичний шум долітали до них на гору оплески. В той час у льожах артистів звичайно розворушена панідуеня в своїм недбало вдягненім рожевім капоті, стояла висовуючись у перед і оплескуючи своїми голими, гучними руками, а гості завзято стежили „чортів“ у свої біноклі, змагаючи запримітити секрет їх убрання, про яке багато розповідали в гуртах артистів.

— Так, так, у них цілком голі клуби.

— В тім і секрет, що видко стегна,—казали в льожі артистів, перебиваючи один одного.

Груба найздниця з цирку „Карусель XVI століття“ панна Роза тяжко відклала свій бінокль на бік.

— Ні, вони цілком без корсетів,—казала вона, поливаючись потом.

„Чотири чорти“ далі працювали. То голубе, то жовте мінялось електричне світло, доки вони проносились у повітрі.

Фріц крикнув; звисившись на ногах, руками він зловив Аманду.

Потім вони спочивали, сидючи рядком на гойдалці. Над собою чули вони оклики Люїзи й Адольфа. Аманда задихавшись, казала про роботу Люїзи:

— *Vousz donc, vousz!*—казала вона.

Люїза висіла на ногах Адольфа.

Та Фріц не відповідав. Машинально зловившись руками за маленький висячий щабель, він пильно дививсь у долину, на льожі, ясні й неспокійні, що тягнулись під ними яскраво прикрашеною крайкою.

І нараз притихла Аманда, й пильно дивилась туди ж, дивилась до того часу, поки Фріц не сказав мов би відриваючись від чогось-то:

— Наша черга.

І вона стрепенулась.

Знов вчепились вони за висячу гойдалку й подались у долину й повисли на руках, наче хотіли спробувати силу

своїх мускулів. Потім легким скоком знов сіли на щабель. Радісними очима міряли вони віддалення між трапеціями.

Нараз крикнули обоє:

— Du courage!

І Фріц кинувсь задом у перед на саму далеку гойдалку, а на горі Люїза і Адольф закричали щось разом,—довгий окрик, безперестанний, наче б то хотіли вони розбудити звіря.

Amour, amour,
Oh, bel oiseau,
Chante, chante,
Chante toujours.

Почавсь їх „великий нумер“. Кинулись назад обоє,—під хриплі окрики пролетіли разом,—досягнули своєї мети. Повторили це й знов закричали. Й доки Люїза й Адольф крутились довкола їх гойдалок, як два безперестанно кручені колеса, на-раз з гори почав падати ясніючий золотий дощ, чистого сковзького золота, як хмарка золотого порошу, який помало спадає, світлячи через ясний, білий сніг світла від електричних ламп.

І здавалось тоді, наче б то „чорти“ летять через сяючий золотий рій, між тим, як золотий порошок, помаленько спадаючи, осяював тисячами ясніючих золотих блисків їх наготу.

Amour, amour,
Oh, bel oiseau,
Chante, chante,
Chante toujours.

Значевя кинулись вони один за другим вниз головою, через сльотий дощ в напнену сітку,—й музика стихла..

Їх викликували без краю.

Збентежені, спирались вони один на одного, мов би охоплені несподіваною млістю. Йшли з арени й знов повертали. Потім оплески притихли.

Задихуючись від утоми, вбігли вони в свої гардероби.

Адольф і Фріц кинулись на матрац на долівку й загорнулись у покривала. Так лежали вони деякий час майже без пам'яті.

Згодом встали й вдягнулись.

Адольф, дивлячись у своє зеркало, побачив, що Фріц надягає берейторський фрак.

— Ти хочеш найнятися на „службу“, — запитав він.

Фріц сказав сердито:

— Директор прохав мене про це.

Він вийшов до інших, які при вході повнили берейторську варту, і напереміну прилягали тайком до стіни, щоб хоч на хвилину дати відпочити втомленому тілу.

По представленню трупа збиралася в ресторані. „Чорти“ сіли до столу мовчки, як і інші.

При деяких столах почали грати в карти, не кажучи ні слова. Чувсь тільки дзенькіт грошей, перекидуваних через стіл.

Обидва кельнери стояли при буфеті й пильно й тупо дивились на цих тихих людей. Артисти сиділи вздовж стін, витягнувши просто перед собою ноги, в утомлено повислими руками, наче б їм було однаково.

Кельнери почали гасити світло.

Адольф поклав гроші рядом з склянкою й підвівсь.

— Ходім, — сказав він. — Пора йти.

І останні троє підвелись за ним.

Вулиці були вже цілком тихі. Ніякого іншого згуку не чули вони, крім своєї власної ходи, — й ішли вони парами, так само, як і працювали.

Дійшли до своєї хати. На першій поверсі на темних сходах розлучились з тихим побажанням: „на-добраніч“.

Аманда стояла в пітьмі перед дверима, поки Фріц і Адольф не дійшли другого поверху, й поки двері за ними не замкнулись.

Сестри звійшли й роздягнулись мовчки. Але коли вже Люїза була в ліжку, почала розповідати про роботу інших, з цих, які були в льожах артистів: вона знала всіх з лиця.

Аманда все ще сиділа біля своєї постелі, напівроздяг-

нена, не рухаючись. Балаканина Люїзи все рідшала. Нарешті вона заснула.

Та згодом прокинулась, підвелась на своїм ліжку.

Аманда все ще сиділа на однім місці.

— Чому-ж ти не лягаєш?—спитала Люїза.

Аманда скоренько погасила свічку.

— Зараз—відповіла їй встала.

Положилась, але їй в ліжку не заснула. Думала тільки про одне: про те, що вже не стрічаються її очі з очима Фріца, коли він пудрить її руки.

Фріц і Адольф у своїй кімнаті також збирались спати. Але Фріц довго крутивсь біля свого ліжка, наче б його щось мучило.

Чи до його це відносилось? І чого хотіла вона від його, вона, ця жінка в льожі? Чи хотіла вона чого небудь? Але инакше, чого б їй завсіди так вдивлятися на його? Чого б то їй так близько проходити побіч його? Що ж це таке?

І тільки про цю жінку він думав. Зранку й до вечора ні про кого иншого. Тільки вона. Кидавсь з цім питанням, як звір у своїй клітці: чого ж вона, по правді, хоче ця жінка в льожі?

І постійно їй скрізь чувсь йому аромат її туалета, як тоді, коли вона спускалась і проходила побіч. Завсіди так близько побіч його проходила вона, коли він стояв там безрейтером.

Та чи для його вона проходила? І чого ж це вона хотіла?

Бивсь тужливо й повторював у пітьмі:

— *Femme du monde!*

Цілком тихо повторював, як зачаровання:

— *Femme du monde!*

І знов з початку ті самі питання: до його це відносилось, до його?

Аманда знов встала, цілком тихо пройшла через кімнату. В пітьмі її пальці намацали стіл, розетку шухляди, — витягнула її...

В хаті було цілком тихо.

II.

„Чорти“ скінчили працювати.

В гардеробі Адольф лаявся: Фріц, по його словам, соромив їх всіх своєю вічною берейтерською службою, — „чорти“ чейже від неї вільні.

Але Фріц нічого не відповідав.

Кожного вечора вдягав він свій берейторський фрак. Ставав при вході в льожі й чекав, коли „дама з льожі“ під руку з своїм чоловіком спуститься по сходах і пройде побіч його, — тепер вона частенько приходила в стайню в часі останнього відділу — тоді він ішов за нею.

Вона балакала з конюхами, гладила коней, голосно вичитувала імена, прибиті на стійлах, Фріц ішов за нею.

З ним вона не розмовляла.

Але все, що вона робила, вона робила для його, — він це відчував — це показувалось йому потайки в кожному її руху, вздвигненню її плечей, в жесті її протягнутої руки, в блиску її очей. Хоча вони й лишались постійно далекі одно до другого, — все теж віддалення їх розлучало й усе таки злучало, як наче б то обопільне змагання мучило їх в дивнім подвійнім узлі, радіснім для обох. Вона переходила з місця на місце, вичитувала напис нового стійла й нове імя.

Фріц ішов за нею.

Вона сміялась, вона йшла далі, й вертала попестити собак.

Фріц ішов за нею. Вона йшла й він за нею.

Він наче б то на неї й не дививсь. Але його погляд був привязаний до лямівки її вбрання, до її протягнутої руки, — погляд дикого звіря, ледве освоєного, погляд підстерє-

гаючий, повний зненависти, повний у той же час свідомости своєї безвладности.

Раз вона підійшла до його. Її чоловік трохи залишивсь від неї. Фріц підніс очі й вона сказала тихо:

— Ви мене лякаєтесь?

Він мовчав.

— Не знаю,— сказав потім, хрипло й суворо.

І вона не знала що сказати—збентежилася, майже перелякана його жадливим поглядом, який, вона відчувала, впивсь до її ніг—і страх нараз отверезив її. Відвернула і пішла з коротким сміхом, який їй самій був неприємний.

На другий вечір Фріц не був берейтером. Він казав собі самому, що зійде з її дороги, він твердо постановив ніколи більше не бачити її. Йому добре був відомий той, знайомий артистам страх перед жінкою, як причиною погибелі. Він дививсь на них, як на містичних ворогів, завсідн чатуючих і сотворених для того, щоби забрати в його силу. І коли іноді, дуже рідко, охоплений непоборимим інстинктом, він був не в силах вдержатись, то піддавався з одчаєм, з ненавистю й жаждою помсти тій жінці, яка взяла його й украла щось з його тіла, частину його сили,—то, що було його дорогоцінною зброєю, його самотнім способом існування.

Але цієї дами з льожі боявся він подвійно, для того, що вона була чужа й не з його гурту.

Чого хотіла вона від його? Сама думка про неї гнітила його мозок, не при звичаєний думати. Він стежив з підозрілим острахом усякий рух цієї чужої, з другої раси, як начеб вона хотіла зробити йому таємне зло—й він знав, що не може спастись.

Він більше її не побачить—ні, не побачить.

Йому легко було здержати приречення: вона не приходила. Два дні її не було, три дні не було. На четвертий вечір Фріц знов був берейтером. Але вона не прийшла. Не прийшла в цей вечір. І на другий вечір не прийшла.

Такий довгий був день. Зі страхом думав він „чи прийде вона?“; і вечером відчував він божевільний гнів, грубу, але німу лютість, для того, що вона не прийшла.

Так вона з його, значить, глузувала! Так вона, значить посміхувалась над ним! Нікчемна! Але він помститься за себе, тільки б відшукати її.

І він уявляв, як побиває її, топче ногами, глумиться так, що вона звивається й лежить напівмертва: вона—от ця нікчемна.

Так цілими годинами по ночах лежав він, втомлений німою лютістю. І його пристрасть підіймалась в ці перші безсонні ночі з такою шаленою жадобою,—це ж були його перші безсонні ночі.

Нарешті, на дев'ятий день вона прийшла.

З гойдалки побачив він її лице—побачив наче іншими очима—й раптовим поривом, в хлопччій хваті, кинув він в повітря своє гарне, пишне тіло, звисившись на витягнутих руках.

Все лице його сяло промінистим сміхом і він високо розколюхався.

Amour, amour
Oh, bel oiseau.
Chante, chante,
Chante toujours.

Легко хиталась його голова в такт вальса, й він зловив руку Аманди, міцно й весело, як начеб не було цих сьоми днів, і крикнув їй голосно:

Enfin—du courage! (Сміливо!).

Це звучало, як оклик перемоги.

І коли він в своїм берейтерськiм убранні вийшов до стайні й побачив її, стояв він знов мовчазний і ворожий і вдивлявся на неї з ненавистю, не осмілюючись поглянути їй просто у вічі.

Але по представленню, в ресторані, зробивсь він знов жвавим, майже задирливим. Сміявся, вироблював всякі штуки. Грав чашками й склянками; поклав свій циліндр на кінець палиці й примусив його балансувати.

І інших артистів заразив своїм веселим настроєм.

Кльовн Том добув свою гармоніку й грав, перескакуючи своїми довгими ногами через кресла.

Почавсь неймовірний крик. Один перед другим показували всякі штуки. Містер Філіс носив на своїм носі велику трубу; два чи три кльовни кудкудакали, як у курятнику. Але Фріц кричав від усіх голоснійше; вибравсь потім на стіл; грав, як мячами, двома скляними абажурами, відкривши від газової люстри й кричав, сяючи всім своїм веселим лицем.

— Адольфе, лови!

Адольф ловив, стоячи на сусіднім столі.

Артисти підскакували в гору, хто на столи, хто на крісла.

Кльовни кудкудакали, гармоніка видавала боязкі згуки.

— Фріц, лови!

Абажури летіли знову взад і вперед—через голови кльовнів. Фріц піймав один абажур і нараз повернувся до Аманди:

— Амандо, лови!

Він кинув абажур просто до неї й Аманда скочила.

Та не встигла підхопити, абажур упав на землю й розбивсь.

Фріц сміявся і заглядав під стіл на кусочки скла.

— Це ворожить щастя—казав він і сміясь; нараз замовк і дививсь на світло газової люстри.

Аманда відвернулась. Бліда сіла знов при стіні.

Крик і вереск лунали далі. Наближалась дванадцята. Кельнери прикрутили газ. Але артисти не кінчали. В півтемноті вони лише здвоїли гамір. Скрізь, із всіх кутів чулись ріжучі слух крики й кудкудакання, на стоці під люстрою Фріц ходив на руках.

Він вийшов останній, схвильований, подібний до п'яного.

Пішли всі разом. Помалу розходились. При прощанню чулись у темноті багато дивних звуків—останні побажання.

Потім стало тихо й „чотири чорти“ йшли мовчки, як завжди парами.

Вже не балакали. Але Фріц не міг ще заспокоїтись. Знов почав вертїти свій славний капелюх на кінці палиці.

Дійшли до хати, попрощались.

В своїй кімнаті Фріц широко відчинив обидва вікна, висунувсь на вулицю й почав голосно свистати.

— Чи не здурів ти—сказав Адольф,—якого біса тобі, по правді треба!

Фріц тільки засміявсь:

— Така гарна погода!—сказав він і свистів далі.

В долі й Аманда відчинила вікно. Люїза, яка почала роздягатись, крикнула їй, щоби замкнула вона вікно; та Аманда сїюла й вдивлялась в вузьку вулицю.

До цього часу вона не розуміла, для чого він почав дивитись на неї такими порожніми очима, чому в останні дні його голос чувсь таким змученим, коли він балакав з нею, для чого він зробивсь таким неуважним до її слів.

І вже, як начеб. вони самі не ті були, коли сиділи так близько одне коло одного.

І вже не пудрив він її рук.

Вчора він вийшов, як завсїди в ці дні так скоро й нетерпляче. Й вона витягнула на зустріч йому свої руки, а він безглуздо поглянув на неї, начеб нічого не розумів.

— Чому ж ти не напудрилась?—сказав він потім різко й пішов.

І нічого не розуміючи, пудрила вона довго ліву руку, а потім праву.

Ах, ні, ах, ні—ніколи вона не знала, щоби можна було так страждати.

Аманда притулилась головою до віконної рами, й слези потекли по її лиці.

Тепер вона все довідалась. Тепер вона зрозуміла.

Нараз підняла голову: вона почула, як Фріц почав голосно наспівувати.

Це був вальс кохання.

Голоснійше й голоснійше наспівував—нарешті заспівав у цілий голос.

Як любо співав, як щасливо! Кожний звук мучив її, й усе таки вона стояла: як начеб цей спів усе життя пригадував в її пам'яті.

Як добре вона все пригадувала—з першого дня.

Люїза знов покликала її, й вона машинально зачинила вікно. Та не лягла—тихо стояла вона в темнім куті.

Як гарно вона про все пригадала.

III.

Як ясно бачила Аманда знов у своїй уяві Фріца й Адольфа, коли вони перший раз до них прийшли, щоби їх „прийняли“ до папи Чеккі.

Це було ранком, і Аманда і Люїза лежали ще в ліжку.

А хлопчакі стояли в куті, звисивши голови—вони були в полотняних панталюнах, хоча була зима; у Фріца був солом'яний капелюх.

Їх роздягнули; папа Чеккі мацав їх, і давив їх ноги й плескав їх по грудях—до сліз довів.

У ту хвилину стара, яка привела їх, стояла цілком тихо, поморщена, з безвучно рухливим ротом, і тільки чорні квітки на її капелюсі з легка тремтіли.

Вона нічого не сказала. Вона лише дивилась на хлопчаків і слідила поглядом за ними—як вони голі рухались у руках Чеккі.

І Аманда з Люїзою дивились з своїх ліжок. Папа Чеккі далі мацав і плескав; і здавалось, що ціле життя хлопчаків притаїлось у їх несмілих очах.

Потім їх „прийняли“.

Стара не промовила ні слова. Не доторкнулась до хлопчаків, не попрощалась з ними. Здавалось, начеб увесь час, поки тремтіли квітки на її капелюсі, вона чогось шукала, чогось-такого що їй венаходилося. Так вона й вийшла за двері, помалу, непевно, й замкнула їх за собою.

Фріц закричав довгим дитячим криком, як ужалений.

Потім вернулись вони обидва, він і Адольф у той

сам куток, і посідали та мовчки, з низько схиленими головами й повислими, стиснутими в кулаки руками.

Папа Чеккі покликав їх у кухню чистити картоплю. Потім Аманду й Люїзу покликано тудиж. Всі четверо мовчки сиділи біля кухонного столу.

Люїза запитала:

— Відкіля ви?

Але хлопчак не відповідали. Хмурались, прикусували губи.

Згодом Аманда шепнула:

— Це була ваша мати?

Та вони все таки не відповідали, й видно було по нерівнім віддиху їх грудей, що вони ледве вдержують сльози. Й чути було тільки, як хлюпали в воду обчищені картоплі.

— Вона вмерла?—спитала потім Люїза.

Хлопчак все не відповідали; обидві дівчинки тихо дивились то на одного, то на другого й нараз Аманда тихенько заплакала, а за нею й Люїза,—сиділи й плакали.

На другий день хлопчак почали „працювати“. Виучували „китайський танець“ і „селянський танець“. Через три тижні дебютували вони всі четверо.

— Обсмич куртку,—сказала Аманда, хоч і сама, охоплена горячковим тремтінням, ледві могла стояти спокійно й потягнула куртку Фріца, що збилась у клубок.

— Commencez!—сказав Чеккі з першої куліси.

Заслона піднялась, їм треба було вийти.

Не бачили рампи, не бачили людей.

З переляканим усміхом, робили вони свої вивчені па, поглядаючи на Чеккі, який у першій кулісі давав такт ногою.

— Вліво!—шептала Аманда Фріцові, який все помпльавсь; вона боялась і за себе й за його, й треба було їй уважати за обох.

Всі вони разом були подібні до воскових ляльок, які танцюють під катеринку.

Публіка плескала й викликувала. Помаранці сипались

на долівку. Діти їх збирали й усміхались, на знак вдячності, хоча треба було віддати їх Чеккі, який з'їв їх у ночі за своїм коняком з водою, як грав у карти з агентом Ватсоном.

Папа Чеккі грав цілі ночі з агентом у себе в помешканню.

Діти пробуджувались від їх лайки, й зі своїх ліжок дивились на їх заспаніми очима, поки, смертельно втомлені, не засипали знов.

Так минав час.

Трупа Чеккі попала в цирк, і всі четверо пройшли всю школу.

Вони починали репетиції пів на дев'яту.

Цокаючи зубами, вдягались і брались до роботи в напівтемнім цирку. Люїза й Аманда ходили по линві, балянсуючи двома прапорами, а в той час папа Чеккі, сидячи верхом на барері, командував.

Потім приводили коня й Фріц проходив жокейську школу. Папа Чеккі командував, озброївшись довгим батоном. Фріц підсакував і підсакував. Нічого не виходило. Падав, коли пересакував бареру. Знову всакував на коня. Батіг свистав і шмагав його по ногах, так що лишались ще довго потім знаки.

Папа Чеккі командував даліше. Ковтаючи сльози, хлопчак підсакував та підсакував.

Знов падав.

Давні рани всякали кровю, старе тріко проходило кривавими плямами.

А Чеккі лише вигукував:—Encore, encore! (ще, ще).

Задихуючись, схлипуючи, із знівеченим від болю лицем, Фріц підсакував. Батіг шмагав його і він з розпуки казав:—Я не можу.

Та треба було знов працювати.

На коня падали збільшені удари і він летів з заплаканим хлопчаком, в якого від болю тремтіли всі частини.

— Я не можу!—кричав він з болю.

Артисти мовчки гляділи з партера і з лож.

— Encore!—кричав Чеккі.

Фріц знов бравсь.

Блідіючи, з побілілими губами, притудившись в кутку льожі, дивилась Аманда, повна ляку і гніву.

Та папа Чеккі не кінчав. Проходила година, година і четверть. Тіло Фріца зробилось одною раною. Він падав знов і знов, від болю вдаряв ногами по піску і знов падав.

Ні, тепер вже цілком не везе. І його з прокльоном прогоняли.

Аманда вибігала із льожі; стогнучи від болю, ховавсь Фріц за купою обручів. Задихуючись, стиснувши руки, в дикій завзятости вигукував він прокльони, вулишні слова, ставні лайки.

Аманда сиділа цілком тихо. Лише бліді губи її тремтіли. Довго сиділи вони там, притаївшись за купою обручів. Голова Фріца хилилась до стіни і він засипав в болячій утомі, а Аманда сиділа над ним бліда, нерухома, наче вартуючи його сон.

Минали літа. Вони були вже дорослими.

Папа Чеккі вмер, вбитий відразу ударом коня.

Але вони лишались разом. Чимало треба було досвідчити.

Бували в великих трупах, бували і в цілком маленьких.

Як добре ще бачила Аманда викрашені білим вапном, голі стіни провінціального „Пантеона“, в котрім вони працювали в ту зіму. Який там був ледяний холод! Перед представленням приносили три жарівниці й весь цирк проходив димом, так що тяжко було дихати.

В стайні стояли артисти, посинілі від холоду, і протягали голі руки над жарівницями, і кльовни в своїх полотняних черевичках підскакували на голій долівці, щоби бодай скільки можна відогріти ноги.

Трупа Чеккі працювала на всі руки. Танцювали— Фріц був у парі з Амандою. Аманда була найздницею— Фріц, як берейтер, підтягав підпругу її коня.

Трупа вибилась із сил; ледві могла сповнити половину програми.

Та діла не було. Що-тижня пропадав один кінь,—його продавали, щоби купити їжи для других. Артисти, у котрих були гроші повйходили; хто мусів залишитись, той голодував, поки в кінці все прожили, і пришлось прикінчити діло.

Коні, костюми—все було забране, арештоване за довги геть до чиста.

Було це вечером того дня, коли це трапилось.

Кілька артистів, які ще лишились, сиділи в пітьмах мовчки і сумно. Нічого не могли видумати.

Не знали, куди-б їм йти.

В стайні на скрині з під сіна перед пустими стійлами сидів директор і плакав, і бурмотів все одні і тіж прокльони на всіх мовах.

І було цілком тихо, наче мертво.

Тільки собака,—його не забрали—такий нещасний, з уважними очима, лежав на купі соломи.

Трупā Чеккі — всі четверо — ввійшли в ресторан. Там не було нікого. Хазяїн замкнув буфет і приняв посуду. Столи і крісла стояли всі в поросі, в непорядку накладені одні на одних.

Всі четверо мовчазно сиділи в куті. Вони прийшли з почти. Що дня туди ходили. Ходили за листами від агентів,—відмова за відмовою.

Фріц розпечатував їх,—і читав. Ті троє сиділи рядком, і не питали вже.

Розпечатував лист за листом, читав помало, немов в задумі—і клав в сторону.

Останні тільки дивились на його, мовчки і безнадійно.

Він сказав:—Нічого.

І вони знов сиділи перед сумними листами, які не принесли їм нічого.

І Фріц сказав:—Так жити не можна. Нам треба спеціалізуватися.

Адольф здвигнув плечима.

— Тільки того і всього,—сказав він з усмішкою.—Подумай, про що небудь нове.

— Робота на трапеції оплачується,— сказав нерішучо Фріц.

Інші мовчали, Фріц казав дальше:

— Ми моглиб працювати в горі, на трапеції.

Знов мовчанка, поки Адольф не сказав майже злісно:

— А ти напевно дуже віриш своїм рукам і ногам.

Фріц не відповідав. І було цілком темно і тихо.

— Ми можемо і розійтись,— сказав Адольф хрипло шопотом.

І всі були цеї думки, і той страх перед нею. Тепер її виговрено, і Адольф додав, вдивляючись в темноту безлюдної кімнати:

— Не вмирати-ж з голоду.— Він сказав це пригнобленим, піднесеним тоном; та Фріц вперто мовчав, не рухаючись, і дививсь на долівку.

Встали і мовчки пішли. Скрізь було холодно і темно.

Коли вони йшли близько рука в руку, Аманда сказала таким тихим голосом, що Фріц ледве міг її почути:

— Фріц, я буду разом з тобою працювати на трапеції.

Фріц пристанув.

— Я знав про це,— тихо сказав він і стиснув її руку. Люїза і Адольф нічого не сказали.

Вони порішили лишитись в місті. Фріц заклав останні перстені. Адольф лишивсь тільки для того, щоби переписуватись з агентами. Але Фріц і Аманда працювали.

Повісили в „Пантеоні“ свою трапецію, і почали щодня працювати. Перенесли кілька партерних номерів на трапецію і цілими годинами, поливаючись потом, виломлювали свої тіла.

Хвилини бігли за хвилинами, а Фріц вигукував команду. Потім на тій же трапеції відпочивали вони, з втомленими і змученими усміхами.

До праці почали при звичаюватись; взялись за більш трудні вольти. Пробували робити скоки між гойдалками,— і стрімголов кидались в напнену сітку.

І працювали все далі, підбадьоруючи один одного вигуками:—En avant!—Ça va!—Encore!

Фріцові вдавалось, Аманда падала.

Вони працювали.

Очі горіли, мускули напружувалися як пружини; як боеві оклики звучали їх голоси,—вдалось.

Слідили один за другим горячковими, здивованими поглядами: En avant!—du courage!

Аманді вдавалось. Її мускули тремтіли, коли вона перелітала на саму найдальшу трапецію. Попробувала ще раз, і знова добре. Радість охопила їх. Неслись один коло одного, і знов сідали побіч відпочити, упрілі, всміхнені.

Веселі, вони вихвалювали свої тіла, гладили свої мускули, дивлячись один на одного горіючими очима:

— Ça va, ça va,—казали вони і сміялися.

Почали братись до трудніших. Вигадували нові способи. Вираховували і пробували. Вправлялись з запалом винахідників. Нараджувались і вигадували нові варіації. Фріц майже не спав: думки про працю розбуджували його в ночі.

Ранком, ледві тільки зійде сонце, стукав до дверей Аманди, і чекав її.

І поки вдягалась вона, він, стоячи біля її дверей, снував вже свої пляни, пояснював їх, голосно викрикуючи, і вона відповідала, схвильована як він,—і вся хата проймалась їх веселими голосами.

Люїза протирала очи і сідала на ліжку.

Вона почала бувати на їх пробах. Пройнялась успіхами їх роботи: кричала до них і оплескувала. Вони відповідали з гори. Цілий цирк проходив веселими вигуками.

Лише Адольф сидів ловчки в своїм куті в стайні.

Раз якось і він прийшов, і сів, і дививсь на них. Нічого не казав.

Вправи скінчились. Потомились. Тяжко впали в напнену сітку.

Фріц зіскакував на землю і осторожно зсаджував Аманду з сітки. Весело тримав він її на своїх твердо витягнених руках,—як дитину.

Вдягались, і йшли до маленького ресторану їсти.

Говорили про будучність, про це, куди їх запросять, про умови, яких вони досягнуть, про ймення, які вони собі виберуть, про успіхи, що чекають їх.

Обое, перед тим такі мовчазні, вони сміялись, вони будували свою будуччину. Фріц вигадував нову вправу,—завсіди нову.

Коли-б то і на це відважитись—казав Фріц горячо,—коли-б то на це відважитись!

Аманда дивилась на його і казала:

Чому ж ні? Коли ти хочеш...

І немов в голосі її щось підбадьорувало Фріца.

— Ти у мене відважна,—казав він нараз і дививсь на неї,—і ласкаво сяли її очі.

І сиділи обое, прихиливши голови до стіни, дивлячись просто перед собою, і мріяли.

Одного разу попробували вони в перший раз свою останню вигадку,—то, що на їх думку, мало їх поставити високо, як їх спеціальність. Їм вдалося це—з одної трапеції на другу перескочити задом наперед.

З долини почувсь вигук. Це Адольф з піднесеним лицем, з сяючими очима вигукував: браво, браво.

— Браво, браво,—кричав він знов, охоплений здивованням.

І вони перебалакували і пояснювали.

В цей день вони обідали разом, також і на другий день. Вони балакали про вправи, як начеб всі четверо брали в них участь. Фріц казав:—Так, діти,—коли-б ми в чвірку працювали! Ви Адольфе в горі, в роді млинка, а ми, ми обое з Амандою під вами,—з нашим чортівським скоком,—так, коли б то це зробити!

І він почав пояснювати їм свій новий плян, жваво

малюючи, як це може розвинутиись; та Адольф мовчав, і Люїза не мала відваги відповідати.

Але на другий день сказав Адольф,—він стояв спустивши очі; і переступав з ноги на ногу:

— Чи по обіді буде у вас репетиція?

— Ні, по обіді не буде.

— Я це для того,—сказав Адольф,—що час дармо пропадає, і члени тратять свою гнучкість.

По обіді Адольф і Люїза почали репетицію. Другі двоє прийшли і дивились на їх. Вони їх підбадьорували і почували.

Фріц сидів веселий і гравсь рукою Аманди.

— *Ça va, ça va!*—гукали вони обое з долини.

На горі Люїза і Адольф сміло перескакували поміж гойдалками.—Добре, гаразд!

Вони знали, що тепер лишаться разом...

Репетиції скінчились. „Нумер“ був готовий.

Працювали цілком так, як бажалось Фріцові. Прозвали себе „чотири чорти“ і поїхали в Берлін за костюмами.

Дебютували в Бреславі. А потім їздили з міста в місто. Скрізь мали успіх.

Аманда роздягнулася, лягла в ліжку.

Не могла заснути—лежала, в дивляючись в темряву.

Так—як ясно бачила вона все це перед собою, все з першого дня!

Ціле життя провели вони разом,—ціле життя!

А тепер вона прийшла, вона, ця чужа, щоби запасти його.—На цю думку, бідна акробатка стиснула зуби в безспільній, нестямній, майже фізичній лютості.

Чого вона хоче від його, вона, з кошачими очима?
Чого хоче вона від його, вона, з її розпусним усміхом?
Чого їй треба від його, їй, що так накидується йому, як яка блудниця. Забрати його від Аманди, зруйнувати його силу, занастити його?

Аманда кусала своє покривало, мила наволочку, не находила спокою своїм розгоряченим руками.

Її думка шукала і немогла найти досить лайливих слів, жорстоких обвинувачень—і знов заливалась вона слезами; і знов відчувала вона той втомляючий біль, який не лишав її ні в день, ні в ночі, ні в ночі, ні в день.

IV.

Фріц лежав з заплющеними очима, голова його спочивала на грудях коханки. Помалу і все помалійше совгались кінчики її нігтів по його ясним волоссю.

Фріц лежав з заплющеними очима, його голова легенько спочивала на її грудях. І так,—справді—це він Фріц Шмід, із франкфуртських вулишників, він, який не памятав батька, він, якого мама, п'яна кинулась в ріку, він, якого бабуня продала,—його і брата,—за 20 марок.

Так, справді, він, Фріц Шмід, по прозвищу Чеккі із трупи „Чотирьох чортів“ став коханком, любовником „дами з льожі“. Це його потилиця лежала на її колінах. Це його руки відважились обняти її тіло. Це на його шні спочивають тепер її уста.

Він Фріц Чеккі з трупи „Чотирьох чортів“.

І він напів відкрив очі і глядів тим же нерозуміючим, затуманеним здивованням на її пишну м'яку руку, яку не поцувала ніяка праця; на рожеві, заокруглені нігті, на шкіру матово-білу, на цю руку, яку він так ніжно і довго цілував.

Так,—її рука совгалася по його лобі.

І це він вдихує солодкий запах її тіла, яке було так близько, від її убрання, тканина котрого подібна до хмаринки,—о, як приємно класти руки в цю повітряну хмаринку!

Це його вона чекала в ночі при високій фіртці і тремтіла, чекаючи, як від холоду. Його провела вона через свій сад і за кожним куцом обіймала його.

Його уста називала вона своїм „квітком“, його руки називала своєю „згубою“.

Так,—такі дивні слова вона казала, вона казала:

Його уста нехай будуть моїм квітком, його руки—згубою мою.

Фріц Чеккі всміхнувся і знов заплющив очі.

Вона побачила його усміх, нахилила до його голову і ніжно прилипла устами до його щоки.

Фріц всміхався,—все таким же зачарованим здивуванням:

— Алеж це чудово,—сказав він тихо, і повторював:—Алеж це чудово!—і хитав при цім головою.

— Що таке?—питала вона.

— Та це,—відповів він лише, і тихо лежав під її поцілунками, неначе боявся збудути свій сон.

Він всміхавсь далі: в його пам'яті все повторювалось її імення, і зачаровувало його,—одно з великих, відомих європейських імен, яке злетіло до його, як казка.

І помало відкрив він знов очі, і дививсь на неї, і зловив її обома руками за вуха, і сміявся як хлопчик, щипав її—міцнійше і міцнійше, і це він осмілювався,—і це!

Піднявся і прихилив голову до її плеча.

З тим самим усміхом оглядав кімнату.

Все було для його диковиною, все, що належало до неї: ця безліч крихких цяцьох, поставлених на незвичайній мебелі на тонких ніжках: хвилинами він не насмілювався навіть до них доторкнутись і—він жонглер, брав їх так осторожно, наче б то вони зараз поломляться в його руках; але ж хвилинами бундючно—чей же він був сьогодні паном, він Фріц Шмід—вже кидав, як мячем, розкішним столом, або рівноважив цілу етажерку,—вона сміялася, сміялася...

Картини були для його незрозумілі, всі ці портрети предків в убраннях епохи відродження зі шаблями в рукавицях. Була хвилина, коли він нараз перед цими портретами засміявся так голосно, так різко, як вулишник,—нестримно

сміявся з цього, що він Фріц Шмід, сьогодні сидить у неї, у наслідниці цих предків, і що вона до його належить.

І він сміявся, сміявся,—і не розуміла вона, чого він сміється. Нарешті запитала:

— Та чого ж ти смієшся?

— Та,—відповідав він, нараз здержуючи сміх—вже це так дивно, так дивно.

Він відчував напів щасливе, напів злякане здивовання—що він був тут.

Що він сьогодні був паном.

Він, чув себе паном: вона-ж належала до його. Він володів нею. В його напівдикім мозку ще лишилися ті ідеї про безмежну владу мужчини—владу над „бабством“; він міг роздавити її в запалі знесиленої насолоди.

Але всі ці пересуди мужчини у Фріца—якому вони давали похотливе вдоволення приборкати її, покорити, присвоїти — пропадали знов безвладно і немічно перед німим, все зростаючим здивованням перед нею: самі незначні слова її були інші і другий ритм мали; найменчий рух виходив у неї на щось незвичайне; її тіло, і навіть кожна частина його, були прегарні іншою, чужою красою, незрозумілою і ніжною.

І він став тихим і полохливим, і нараз відкрив запліщені очі, щоб поглянути, чи не сон це часом. І помало гладив її тоненькі, довгі пальці. Так, це не був сон.

Її руки все помалійше і помалійше рухалися по його волосою, і віддих її ставав частійшим, поки він лежав, як сонний.

Нараз розплющив він очі:

— Чого ж ви хочете від мене?—запитав він.

— Який ти дурненький,—прошопотіла вона і притулилася устами до його щоки.

Вона шопотіла йому цілком до вуха,—звук її слів хвилював його ще більше, ніж її пестощі:

— Який ти дурненький, який ти дурненький!

І як начеб бажаючи нав'яти уповненням прегарне і байдуже тіло, вона шопотіла:

— Який ти дурненький, який ти дурненький!

Та він піднявся, і усміхавсь. Сидючи біля неї, пригорнув до своїх грудей її голову і сказав, дивлячись на неї з невимовною ніжністю:

— Ти хочеш спати?

— І колихав її на руках, як дитину, поки вони не засміялися обое, дивлячись одно на одного.

— Який ти дурненький!

Тоді загоріли його очі, і він пригорнув її; не промовивши ні слова, поніс він її через всю кімнату на піднятих руках, туди...

І голуба лампада дивилася тихо, як сонне око...

Світало, коли вони розлучились. Але на кожному закруті сходів, і в саді в середині тихого дому, — такого важного, зі спущеними завісами, — вони хотіли продовжити шалені хвилини побачення, і вона шопотіла все тіж три слова, які стали неначе приспівкою до їх кохання, якого душею був інстинкт:

— Який ти дурненький!

Врешті попрощалися, — і фіртка замкнулася за ними. Але вона лишилася стояти, і він ще раз повернувся. Обняв її знов, і нараз засміявся, стоячи поруч з нею перед її палатою.

І начеб думки їх збіглися, і вона засміялася, дивлячись на дім своїх прадідів.

І він почав — з цікавістю любуючися своїм незвичайним тріумфом — розпитувати про кожний з великих гербів, вирізаних на камені над вікнами, про кожную надпись над порталами... і вона відповідала йому, і сміялася, сміялася.

Були тут найбільш відомі імена в краю. Вони були невідомі йому, але вона оповідала про кожного з них. Це була історія слави, історія воєн, історія побід.

Він сміявся.

Там були щити, що покривали трони. Там були емблеми, що нагадували про папський престол.

Він сміявся.

Здавалося, що сама вона відчувала свою негідність; її пестоші ставали горячіші, сміливіші, майже блюзнірські в цім світлі позаранку—і вона оповідала далі, наче хотіла цими словами зірвати всі щити один по одному, з палати своїх прадідів і знищити їх в болоті свого кохання.

— А це? питав він, і вказував на герб.

— А це?

І вона розказувала далі:

Це була історія століть. Тут були престоли піднесені вгору і королівські престоли в упадку. От цей був приятелем імператора. А цей вбив короля.

Вона все оповідала—шопотом насмішкувато сміялася, нахилившись на плечі акробата, віддаючись вражінням цього блюзнірства. Це і йому передавалося. І наче б вони обоє бачили тут, на своїх очах, і це саме нищення, і його неминучість... неминучість упадку цього велитенського дому зі всіми його гербами, порталами, щитами, памятковими дошками—дому, який похитнувся і впав під натиском урагана їх пристрасти.

Нарешті відорвалася від його і побігла стежкою. Ще раз спинилась біля маленьких дверей і швидко кинула йому рукою,—як останній жарт—з під великого гербового щита над дверима поцілунок і засміялася.

Фріц йшов до дому. Наче крила вирости у його ніг. Ще відчував всі її пестоші.

Довкола будилося велике місто. По вулицях їхали візки. На них лежали всі скарби квітчаного базару: фіалки, троянди, гвоздики. Фріц співав. Пів-голосно співав слова вальса кохання

Amour, amour
Oh, bel oiseau
Chante, chante,
Chante toujours.

А візочки проїхали побіч його, наповнивши вулиці ароматом.

Квіточниці, що сиділи на візках, загорнуті в великі хустки, оберталися до його і усміхалися. Він ще співав:

Amour, amour
Oh, bel oiseau
Chante, chante,
Chante toujours.

На тій вулиці де жив він, між високими домами було ще темно й спокійно. Фріц йшов повільніше. Та все наспівував і оглядав свій дім з гори в долину.

Враз стрепенувся—здалося йому, що на горі за вікном побачив чиєсь лице.

Блідніючи, здержуючи віддих, причаїлася, прислухаючися за своїми дверима—Аманда. Так, це він.

Amour, amour
Oh, bel oiseau
Chante, chante,
Chante toujours.

Двері вгорі відчинилися, і все стало тихо.

Блідніючи, як люнатики, придавлюючи руки до грудей, підійшла Аманда до ліжка. Нерухомо дивилася вона на сірий, світаючий день—новий день.

V.

Було пізно, коли Фріц Чеккі пробудився; від утоми помалу згадав про все, і неясно бачив, як Адольф витирав тіло мокрим рушником.

— Вже пора і пробудитися—з усміхом сказав Адольф.

— Еге,—відповів Фріц і дивився далше на брата.

— Треба же врешті піднятися—тим же тоном казав Адольф.

— Еге,—казав Фріц; але не рухаючися, дивився далі на міцне і непорочне тіло брата, на мускули повні сили; він відчував німу злість і безсильний гнів побідженого.

Коли він так лежав дивлячись на брата, нараз підняв

він голі руки і почув, як ослабли вони; вперся ногами до ліжка і почув безсилість і в мускулах ноги, —нараз обхопило його бліде і дике роздражнення на самого себе, на своє тіло, на свою страсть, і на неї: злодійка, грабіжниця... вона!

В своїм гніві він не міг думати. Він знав лише одно, він міг би, як божевільний вбити її на смерть. На смерть, з затиснутими кулаками. Раз за разом. Як буде кричати вона, сміятися—убити її, убити. Убити, щоби вона і не зойкнула більше. Роздавити її ногами.

Знов підняв він руки і здавив в кулак і відчуваючи знов ослаблення мускулів закусив зуби.

Адольф вийшов і тріснув дверима.

Тоді Фріц зіскочив і почав голий розглядати своє тіло. Попробував деякі вправи—невдало. Робив гімнастику—не виходило. Ослаблі члени лише тремтіли.

Знов пробував. Бив себе самого. Знов пробував. Давив себе нігтями. А все дарма. Не міг нічого.

Вдарив себе головою до стіни, і знова пробував. Не вдавалося.

Сів втомлений перед зеркалом і роздивляв мускул за мускулом на своїм ослабленім, безсилім тілі.

Так, це була правда: вона забрала разом все: здоров'я, міць, силу мускулів. Так, це була правда, все було враз знищене: праця, становище, імя.

Еге, це було так.

І з ним було то само, як з іншими, і швидко всьому буде кінець. З ним станеться як з „The Stars“, що волочили з собою з міста в місто двох простітутток, що спали у їх, і яких вони побивали.. до тої пори, аж їх замкнули в божевільний дім. З ним станеться, як з Карлом, жонглером, який з Аделіною, з тою співачкою... його тіло зробилось як у п'яниці. Тоді він і повісився на дереві. Або як з Губертом, котрий утік з жінкою конюха і тепер показується по ярмарках; або з Павлом, жокеєм, який здурів від „Аніти з ножами“.

Так, ганчірку зробили вони зі свого тіла. Він знова піднявся. Він не хотів впасти. І взявся знова працювати, примушувати свої мускули, напружував свої сили, дражнячи кожну жилку свого тіла.

Вдалось...

Швидко одягся. Недбало накинув убрання на тіло, як небуť застібнувся і вийшов.

Захотілося вправлятись—в цирку, на трапеції.

Адольф, Аманда і Люїза вже працювали на трапеціях в своїх сірих блузах.

Фріц нахмурений почав працювати на землі. Ходив на руках, балянсуючи на правій і лівій руці так, що все тіло його тремтіло.

Ті дивилися мовчки зі своїх гойдалок.

Потім скочив він у сітку, скоро і жваво, і виліз на гойдалку навпроти Аманди. Зіскочив, зловившись руками так, що гнучке тіло витягнулося і почав.

Аманда сиділа далі. Змученим від безсонної ночі, тяжким поглядом, вона пильно дивилася на цього чоловіка, якого вона кохала і якого тільки недавно обіймала инша.

Рік за роком, тіло з тілом жили вони разом.

І очі її міряли його—його плечі, які носили її, його руки які держали її, його клуби, яких обхоплювала руками. Привички ремесла, традиції праці,—все побільшувало її страждання.

Німа, пригнічена цим терпінням, якого відчувала вона, як фізичну біль, вона дивилася на Фріца, як він працював біля неї.

Та Фріц розбудив її:

— Чому ж ти не починаєш?—крикнув він грубо.

— Зараз.

Вона здригнулася і машинально випросталась на гойдалках. Лише на мент стрінулися їх очі. Та чараз побачив

Фріц її бліде лице, її широко-розплюшені очі, її задеревіле, нерухоме тіло, — і він зрозумів все.

І в ту ж хвилину, почув неможливу, невідому відразу від того тіла жінки, гідоту і презирство перед самими її дотиками, — іншої жінки, ніж та, яку він кохав.

Неможливу страшенну відразу, подібну до ненависти.

— Починай! — крикнув Адольф.

— Починай же! — кричала Люїза.

Та вона ще не починала.

Нарешті вони кинулися один до другого і стрінулися. Бліді, мірили очима один одного і знова минулися. Він зловив її, та вона впала. Почали знова — він упав.

Почали з початку, один за другим; з кожною хвилиною, здавалося, вона блідла, — і впали обоє, перше Фріц.

Люїза і Адольф голосно сміялися на своїх гоїдалках.

Адольф кричав:

— Та і щасливий же день у тебе!

Люїза крикнула:

— Його зчарували.

І знова вони сміялися, там вгорі, на гоїдалках.

Вони працювали, та не довго: Аманда упустила Фріца, він голосно лаявся в долині на напненій сітці.

І нараз всі схвильовані і роздражнені закричали один на другого голосними, проймаючими голосами — лише Аманда мовчки дивилася широко розплющеними очима, полотноючи, не дивлячись на всю напружену працю.

Знов Фріц виліз на гору і вони почали. Кричали обоє, обоє неслися в повітрі. Неслися назустріч і однако в обоїх росла та сама лютість. З криком ловили вони себе, дико обіймали один одного.

Це вже була не праця. Це була боротьба. Вже вони не стрічались, не ловилися, не обіймалися. Вони лише нападали, і боролися, як звірі.

В завзятій боротьбі пробуючи свої сили, маяли в повітрі оба тіла.

Не переставали. Вже і слів команди не було. Без

пам'яті, з дикою, непереможною ненавистю неслися в повітрі, самі наче налякані в страшній фізичній боротьбі. Раптом Аманда з криком впала—і лежала одну хвилину в сітці, як нежива.

Фріц вліз на свою гойдалку і дивився на неї, стиснув зуби, блідий як маска.

Він встав на трапецію і сказав:

— Вона більше не може працювати. Треба перемінитись,— вона нехай бере горішню гойдалку, а Люїза цю.

Він казав різко, як той, що має право приказувати. Ніхто не відповідав, але Люїза помало почала спускатися до гойдалки Аманди.

Аманда не промовила ні слова. Лише піднялася в сітці, як зраний звір.

Помало влізла по довгим шнури. І вони робили знова по новому. Та вже сили у Фріца не стало. Самий його гнів обезсилював його. Руки більше не держали: впав і Люїза спустилася.

— Що з тобою?—спитав Адольф,—невже ти хорий. Працюй на горі,—ти це можеш,—а це не йде.

Фріц не відповідав і сидів, з похиленою головою, як підтятий. Згодом сказав,—бурмочучи кріз зуби:

— Так, ми розуміється можемо перемінитися—на сьогодні.

Він встав зі сітки і вийшов. Його затиснені руки були бліді. Йому здавалося, що конюхи, шепочуть про його, і він зі стиду пройшов побіч них, як собака.

В гардеробі кинувся на матрац. Вже не чув свого тіла. Та очі його горіли.

Не міг заспокоїтися. Знов почав вправлятися. Наче чоловік, який торкається до болячого зуба, щоби заспокоїти його, і давлением пальця причиняє собі біль,—Фріц все пробував свої втомлені члени.

Пробував горячково, чи зможе те або це зробити.

Нічого не міг. Покинувся знов—і знов пробував вправлятися. Та саме це старання в пробах втомлювало його; надарма,—і знов.

Так минув день. Фріц не виходив з цирку. Волочився довкола маніжа, як чоловік з лихою совістю.

Вечером робив він з Люїзою на горі в копулі.

Боровся як шалений зі своїми непослушними членами. Напружував щалено свої тремтячі мускули.

Вдалось,—раз, ще раз, ще раз.

Перелітав назад, вперед і спочивав.

Нічого не бачив,—ні копули, ні льож, ні Адольфа. Лише трапецію цю, яку йому треба було досягти, і Люїзу, яка гойдалася вперед його.

І нарешті кинувся в долину, з криком зловив за ногу Люїзу—бушуюча кров здавалося розірве його мозок охоплений страхом—він впав в долину в розгойдану сітку з великою силою.

Зробилося тихо в великій будівлі—тихо, як наче б всі вважали його мертвим.

Тоді Фріц легко піднявся. Не розумів де він. Ледве прийшов до себе, з великою бідою побачив маніж, сітку, чорний пояс людей, льожі і її.

Цілком знищений, в розпачі не стільки від болю при паданю, скільки від стиду, він нараз підняв затиснуті кулаки і знов впав.

Другі три перестали; збентежі, вони перегукувалися між собою. Швидко Адольф спустився по шнурі в долину.

Він з двома конюхами витягнули Фріца зі сітки і підтримували його, так, що здавалося, наче-б він сам ішов.

Тільки тоді Аманда помало спустилася по шнурі. Йшла, як сліпа—нічого не бачила.

При виході стояли два артисти.

— Він повинен дякувати тій сітці—сказав оди.

— Еге,—сказав другий,—зломив би голову.

Аманда здригнулася—вона почула ці слова. І наче-б бачила це все в перший раз, зміряла одним довгим поглядом шнури, віддалення поміж сіткою і гойдалками... високими, дуже високими гойдалками.

Один з артистів подививсь в напямі її погляду.

— Чортівськи високо!—сказав він. Аманда лише хитнула головою... помалу, помалу.

Зробилося знов тихо, і представлення йшло далі. Фріц в гардеробі встав з матраца і сів до свого зеркала. Йому нічого не зробилося, його тільки приглушив упадок.

Адольф одягався. Вони довго мовчали. Потім Адольф сказав:

— Ти розумієш тепер, що так не можна більше.

Фріц мовчав. Блідий, він сидів, але відвернув свій погляд від свого дивного лица, відбитого у зеркалі.

Адольф вже одягнувся, і вони почули, як Люїза постукала в двері.

— Коли ти будеш одягатися?—спивав Адольф:—Вони чекають.

Фріц прийняв зі зеркала годинник і вийшов в коридор, де мовчки чекали обі сестри. Вони тихо пішли додому,—Фріц поруч з Люїзою.

В його душі горів стид приниження,—наче рана в грудях.

VI.

Фріц і Адольф давно лягли. Адольф вже спав, нерухомо, з відкритим ротом, як всі акробати, тіло яких відпочиває тяжким сном. Фріц не міг заснути, він лежав витягнений під покривалом, лежав, в розпачі.

Так, це довершилося. Тепер вже це сталося. Він не може більше працювати.

Все повертав до тої думки—значить, він більше не може працювати. Помало і слабо пригадував, як це трапилось,—день за днем, і ніч за ночью. Спокійно і втомлено бачив він все те перед собою: блакитну кімнату і високе ліжко і себе і її; жовту залю з кушеткою за заслоною, і себе і її; сходи з погаслими лампами, і себе і її; і сад, де вони знов спиналися.

І тепер всьому кінець. Любуйся тепер овочами.

Він це знав.

І далі блукали його думки, все такі тяжкі.

І як його обернули в порошок, так і він її оберне. Так, це він зможе.

Він прийде вночі, і відчинить двері. І коли він буде там, у неї, з нею, — знов його думки зробились ясними, і він побачив блакитну кімнату, і себе і її, — тоді він, о, тоді він задзвонить, весь дім підійме дзвінком, і її чоловіка, і слуг, і служниць, всіх покличе, і вони побачать її.

Так, це він зможе зробити.

Еге, він це зробить.

І нараз сказав, наче знов побачив всё це перед собою.

— Так, я це зроблю, зараз.

І вже не мав спокою. Чому ж йому цього не зробити? І саме зараз, коли його замір свіжий, гнів не притих і його думки так ясні. Так, це треба відразу зробити. І нашвидко, не засвічуючи, встав він шукати своє убрання і одягатися, без шелесту, щоби не збудити Адольфа—і постійно бачив перед собою себе самого і її в блакитній кімнаті, серед блакитної кімнати себе і її. Там це трапиться.

В поспіху він стукнув кріслом, і затих, сидячи на ліжку, переляканий, що Адольф пробудиться. Не треба, щоби він збудився.

Потім, здержуючи віддих, тихо одягався.

Він піде—не можна було не йти.

Стукнув ногою,—і знов притих. Адольф поворухнувся і забурмотів:

— Який біс лазить!—і спитав—ти куди це?

Фріц мовчав. Напів вдягнений кинувся під покривало і затремтів як зловлений злодій.

Потім почув спокійний віддих Адольфа, він знов одягався в ліжку; тремтів зі страху, немов крав свою власну одягу,—бо він знав, на що йде.

Знов встав. Всміхаючися при кожній перешкоді, яку обминав, підкрадався вздовж стіни, як п'яниця, до пляшки...

Вдалося йому відімкнути двері і замкнути, спуститися і вийти, все крадучись...

І він почув себе безстидним як собака. І казав: „от і завтра не буду робити“. І думав він: „ну, гинуть, так гинуть!“

І він біг, біг все скорше, по при доми, в їх тіні.

В домі ніхто його не бачив—крім Аманди

Вона за ним спустилася по сходах,—вийшла з дому, по другій стороні вулиці...

Як дві тіні, що переслідують одна другу, сунулись вони по тихих вулицях.

Так добіг Фріц до палати, і кроки його стихли у фіртки. Аманда притаїлася в брамі против вікон палати.

Вона бачила світло, що рухалося в домі вздовж вікон першого поверха. Вона побачила дві тіні на занавісах. То були вони.

Вона побачила знов світло, знов тіні... потім зробилось темно... Тільки в останнім вікні тихо маяло блакитне світло.

Там були вони—за цим вікном, це були вони.

Задихуючись від мук ревности, вдивлялася Аманда в це вікно; всі, всі ці картини проходили і мучили її.

Всі картини, в яких остання мука покиненої, всі вони ставали перед цєю дівчиною-акробаткою,—неначе чийсь руки малювали їх на тім склі, за яким він був, за яким вони були.

І все її життя, що було одною жертвою,—вся її істота, що була покірним відданням, все, що думала вона, кожна ніжна думка, про нього, кожний спільний намір,—все наче-б під землю сховалося перед цими картинами—образами двох тіл.

Ціле її життя, цілісеньке до останнього спомину, до останньої думки знищене, розбите, пропало в однім пристрастнім бажанню—пристрастнім бажанню покиненої...

Нічого не лишилося: ні її привязання, ні її ласкавости, ні готовости до жертв—нічого...

Все оплюгавлено її нещастям, все пропало в її покиненню, все повернуло до самопочатку: до інстинкту... всемогутнього, всеподібного.

Час минав.

І вже здавалося, що більшого страждання нема.

Наче у сні, вона апатично дивилася на блакитне світло. Та от відчинилася фіртка і знов замкнулася. Це він. І з новою розпачю Аманда побачила, як помало пройшов він побіч—сірий, в сірім освітленню сходячого дня.

VII.

— Амандо,—сказала Люїза таким голосом, як начеб хотіла пробудити її;—ти спиш?

Аманда підняла руку—помаленьку—і почала чесати своє довге волосся.

— Можна було подумати, що ти заснула—сказала Люїза.

А Аманда вже знов сиділа нерухомо перед своїм зеркалом, в яким бачила своє відбиття—здавалося, двоє силлячих з розплющеними очима дивилися одно на одного.

Помалу одягнула блюзку, встала і вийшла з кімнати—все з тим самим чудним виглядом, немов перед нею ставали невидимі примари; з ходою автомата, як начеб в її помершій тілі душа ввійшла в забуття.

Люїза пішла за нею; разом пішли вони в темний цирк, де Фріц чекав вже на гойдалках.

Здавалося, що ще ніколи Аманда так не робила з такою певністю, як тепер: в механічному темпі вона ловилася, відпускала, літала. Вона знов працювала з Фріцом, і певність, передавалася, так здавалося, і йому: як колеса бездушної машини вони крутилися, розлучалися і знов стрічали.

Потім вони відпочивали на гойдалках, одно навпроти одного.

Здавалося, що у всім великому цирку Аманда бачила тільки одно: його тіло. Тремтяче тіло, груди, що рухалися, рот, жили, в яких текла горяча кров... все це може зробитися спокійним і холодним. Мускули, що грали; руки, що охоплювали її; потилиця, де б'є життя—все буде спокійне і холодне. Руки нерухоми, мускули, як камінь, чоло холодне,

мертве горло, груди висока і спокійна. Рука, коли її підіймуть, впаде так тяжко. І руки, і ноги,—все мертве.

Вони знов працювали. Вони літали, стрічалися. Вона роздражнювалася кожним дотиком: вона його чула таким теплим, а він повинен стати таким холодним; тіло його так тремтить, а зробиться таким спокійним. Вона не думала більше, для чого. Вона не думала більше про себе. Лише образ смерти бачила вона—тільки його вона і бачила. Його—холодним і спокійним.

І як божевільний, який ходить потайком зі своєю думкою, вона зробилася хитрою і фальшивою. Як морфініст, що намагається, як би там не було, вдоволити своє бажання, вона зробилася незвичайно меткою. З упертістю маніяка вона думала тільки про одно.

Вона почала шукати Фріца, якого довго лякалася.

Коли кінчалися репетиції, вона працювала сама одна. Вона перенесла всі нумери з низших гойдалок під баню.

Вона кликала Фріца, затримувала його, запитуючи... прохаючи за порадою... хитро, як учениця у вчителя. Вона гулялася зі смертю. З божевільною відвагою підбадьорювала вона і його.

Вона слідила за його непевністю. Вона набирала смілости в його безсильності, яку він хотів сувати. Вона пробувала найбільш неімовірні штуки і кричала:

— Ми повинні показати, що ми уміємо. Ми не можемо дати себе перевищити.

Вона розпалювала його. Він давав поради. По розколюванні шнури він влізав до неї на гору. Вона лігала перед ним між гойдалками над відкритою пащею. І—потягнений непереможною силою—він робив те, що і вона, в ту хвилину, як вона підохочувала його окликом. В її напруженім до краю тілі була якась горячкова сила, він же-ж наче в останній боротьбі, напружував останні свої сили.

Вона гукала:

— Добре, гаразд!

Він кидався вперед, ловив її.

— Гаразд, добре!

Артисти, які входили і виходили, спинялися і дивилися на них.

Він ще більше горячивсь. Тепер він відважувався на все, на що вона відважувалася. Від трапеції до трапеції лігала вона—дико, з розвіяним волоссям наперед його; наперед його, немов показуючи йому шлях. Вони стрічалися і обхоплювали. Її тіло було холодне; наче дві мраморяні руки ловили його горяче, тремтяче тіло.

Вона нарешті перестала, а він все ще працював. Скорчившись, сиділа вона на своїй трапеції; підхожуючи його глухими вигуками, сиділа вона в темноті і дивилася на його.

Фріц застогнав і зловився в леті за рухомий шнур: здавалося, що він стрімголов летить в долину, в велику пітьму. Аманда сиділа далі; вона чула глухий звук, коли він упав в сітку. Потім почувлися його крики на долівці—крики, які швидко завмерли.

Було цілком темно. Тільки з під бані проходило слабе світло. В цілім великім цирку не чути було ні звука.

Аманда все ще сиділа на трапеції між сіткою і шнуром. Та нарешті вона встала. Гаки, трапеції і шнури тихо шелестіли. Їх піднімали, їх пробували. Аманда рухалася в темноті як тінь... пильно працюючи як в варстаті. Наче котячі очі, світилися металічні кінчики гоїдалок.

Довкола було темно.

Злегка стукали шнури гоїдалок. Довкола було тихо.

Довго Аманда була вгорі.

Нараз почувся з долини голос. Це був Фріц, кликав її.

— Амандо, Амандо.

— Йду, йду,—відповіла.

Аманда зловилася за горішній шнур. Помалу спускалася вона по йому, немов сміючися одну хвилину над тім, хто чекав.

— Я йду—повторила і спустилася до його.

VIII.

Мав бути бенефіс „Чотирьох чортів“. Це було на початку вечера—по представленню. Публіка йшла в цирку до дому.

Адольф постукав до дверей Аманди і Люізи і вони всі разом пройшли по коридорі.

Ніхто не говорив, тихо засіли вони в ресторані за свій постійний стіл. Показалися склянки і вони мовчки пили. Здавалося, що самий найменший свій рух... навіть спосіб брати склянку у руки—все обдумувала Аманда, все робила помалу, зважувала кожну дрібницю.

В ресторані було шумно. Біб і Боб святкували день свого народження і за їх столом зібралися артисти; один з них робив штуки, кльовн Тріп представляв осла Рігольо, що брикав задніми ногами. „Чорти“ сиділи в своїм куті.

Танцюристки, що сиділи під стінами в очікуванню, потихеньку пропали—за ними приходили нетерпеливі панн.

При близькім столі грали в карти сусіди.

Кльовни постійно шуміли. Один з них грав на окаріно, а йому відповідало з десяток крі-крі. Кльовн Том замість гостинця підніс товаришові Бобові качан капусти, наповнений табакою; всі почали нюхати і чихати, цілим хором під звуки крі-крі. Кльовн Тріп все ще наслідував осла Рігольо, на столі.

„Чорти“ сиділи далі в ресторані.

Вийшов афішер з клеєм і торбиною, і наклеїв на двох дошках програму на завтра. На афіші було зазначено три рази імя „Чотирьох чортів“.

Адольф піднявся і пішов читати афішу. Він попрохав одного з агентів перекласти її йому; агент встав з за картяного стола і почав помалу перекладати з чужої мови.. Адольф з увагою слухав:

„Впевнюючи високоповажану публіку і всіх наших прихильників, що для цього представлення приложимо всі наші старання. З високим поважанням „Чотири чорти“.

Адольтф хитав головою, слідкуючи за кожним словом чужого тексту. Потім він повернув до стола і роздивляючи афішу з величезними буквами, начеб мірив їх з вдоволенним поглядом, він сказав:

— Гарні букви.

Встали також Люїза і Фріц і один за одним йшли до афіші і роздивляли її.

Крі-крі завивали так, що здавалося, от-от трісне вушна оболонка. Кльовн Том музикував, вкладаючи в ніс свистаки. Встала врешті і Аманда. Вона тихенько стояла ззаду Фріца і Люїзи, тим часом, як агент все ще перекладав тіж самі слова: З високим поважанням: „Чотири чорти“.

Люїза, яку смішила чужа мова, сміялася; і вона і Фріц почали глумитися над буквами, над звуками, що виголошував агент, над дивними словами, ломаючи одну і туж фразу: „З високим поважанням“.

Це виходило так комічно, що до них прилучилися і інші, і почали всі — кльовни, гімнасти, дами сміятися і перекривляти слова на всі лади, кожний на своїй мові; всі заливалися сміхом і цілим великим хором повторювали одно і теж, з гримасами, надриваючи голоси:

„З високим поважанням:

Чотири чорти“.

Крі-крі пищали. Високо на двох столах Тріп фанатично продовжував представляти осла Рігольо. Тоді і Аманда розсміялася голосним і довгим сміхом... коли галас почав трохи притихати.

„Чорти“ сіли на своє місце. Адольтф витягнув гроші і поклав коло склянок. Потім троє з них встали... Фріц лишився сидіти. Він не хотів йти до дому.

— Добраніч,—сказали Адольтф і Люїза.

— Добраніч,—відповів Фріц, не рухаючися з місця.

Аманда також, не рухалася: її очі на хвилину спинилися на нім, зміряли його з ніг до голови, начеб вона ще раз пройшла муку при гадці про цю останню ніч.

— До завтра, Амандо,—сказав він.

Помало повернула вона очі від його:

— Добраніч.

Вона вийшла в довгий коридор. Там було темно. На землі стояла ліхтарня афішера. При світлі, вона бачила афіші з жовтого паперу. Адольф і Люїза чекали її в брамі. Вона пішла за нами одна.

Серед високих домів було тихо і мерто. Аманда розглядала камінні будівлі з їх вікнами, як очі, чужими очима. В горі було далеке і ясне небо. Аманда розглядала зірки, які, як кажуть, були світами, іншими світами. Потім вона знов розглядала доми, двері, вікна, ліхтарні, камені на бруку—мов би то кожна річ була надзвичайним чудом, начеб то вона бачила це все перший і одинокий раз.

— Амандо,—покликала її Люїза.

— Так, так, йду.

І знов очі її вдивлялися на довгі ряди домів, темних, мовчазних, замкнених... один дім коло другого... серед яких її кроки завмерали.

Позаду неї пищали крі-крі, вона чула сміх кльовнів.

— Амандо,—покликала знов Люїза.

— Йду.

Аманда зрівнялася з ними. Вони стояли рука в руку, ліхтар кидав на їх лиця світло. Вони чекали їх. Люїза повернула голову назад і зітхнула тихо:

— Господи,—сказала вона,—та чи йдеш ти врешті з нами?

І спераючись на руку Адольфа, освітлена ліхтарем, дивилася вона назад на мертву вулицю, по якій вони пройшли, і яка ніби замикалася за ними в півтьмі.

— Нічого собі, дуже приємна вона... отся вулиця,—зауважила вона.

І знов, сміючись і перекривлюючи отці комічні слова: „з високим поважанням“, вона сказала, кинувши останній погляд на холодну вулицю:

— Як вона називається, бажалаб я знати?

— Ах,—сказав Адольф—чи мало по яких вулицях проходиться проходити.

І вони йшли далі... між дальшими рядами домів

Фріц все ще сидів на своїм місці. Ті, що сиділи за кльовнським столом, покликали його з ними випити. Але він лиш похитав головою. Тоді один з кльовнів вигукнув, а інші зареготалися:

— О, йому дістанеться щось краще... добраніч!

Компанія підняла склянки і далі сміялася. Біб і Боб зробили удку, на яку ловили з вішалки капелюхи артистів.

Фріц встав і пішов до дверей ресторана, що стояли відчинені настіж на вулицю; він сів при столику на тротуарі і кількома лавровими деревами. Його охопила безмежна нудьга, невимовна відраза. Він бачив пари, які проходили побіч його туди й назад, які перешептувалися і пригорталися одно до другого. В тіні цілувалися вони і всміхалися закохано. Жінки крутилися, мушцини нахилили спину, пишачучися один перед другим як звірі в полі...

Фріц нараз засміявся різким, коротким сміхом. Він думав про кльовна Тома якого називають „паном з собаками“. Так, його правда.

Фріц ясно бачив Тома з його спокійним, засмученим лицем—немов у статуї з тонким, червоним, гарним і сумним ротом—жіночим ротом. Фріц бачив його в домі, в його помешканню, в великій кімнаті, де він зробив хату для своїх собак—хату в два поверхи, в якій жили всі собаки один над другим... Вони лежали там, кожне в своїй перегородці, спокійні, висунувши голову і дивлячись такими ж як і у Тома сумними очима. Том жив між ними.

Яке це було тихе товариство...

Всі собаки були кастровані. Том недавно дістав нову собаку. І коли Фріц прийшов до його, собака лежала на килимі в крові і понівечена.

— От так,—сказав Том і поглянув на собаку своїми сумними очима:—звір більш людський ніж самі люде.

Еге, Томина правда: люди-звірі. Немає ніякої різниці між ними: ми всі родимося в крові і обертаємося в купу гною. І хвилини життя, в яких ми живемо, звірячі хвилини—від початку до кінця. Фріц все дивився на ті пари, які, воркуючи, проходили побіч і в нім піднялася злослива лють проти тих двуногих лицемірів, ласкавців. Звірі вони, звірі...

— Дурні вони; дурні всі ми. Ми про себе піклуємося, охороняємо себе, не складаючи рук працюємо. Ми віддаємо праці дні, роки, нашу молодість, силу, міць розуму... та от підіймається звір...

Фріц засміявся. Він мимоволі помацав своє тіло, яке ціле життя викохував і втратив потім всього в чверть року.

З дверей вийшов артист. Він пристанув на хвилину, поки прийшла його жінка і потім перехилиючись як качки, пішли по тротуарі.

Фріц поглянув на них і знов засміявся. А ті, що вінчаються, що злучаються на ціле життя, ті, які їдять свій насущний хліб і служать для продовження роду. Не нищать вони своє тіло? Чи не пухнуть і не вигодовують животів від правильного життя? І множать дітей—для продовження роду. Дурні, дурні.

Фріц дивився дальше на гулящі пари. Вони зробилися ніжнійші. Ті, що переслідували, зробилися більш нескромними. Вони ховалися в тіні, і змовлялися більш отверто.

В ресторані шуміли кльовни. Крі-крі пищали. І звуки ті неслись над головами тих, що були на дворі, просто в лице їм, всім тим парам—як тріумфуючі пісні божевіля. Фріц встав, кинув на стіл гроші й пішов.

В ресторані гамір все побільшувався. Ревіли, кричали, реготали. Фріц почав співати; всі почали і собі з писком, свистом, кудкудаканням, з кльовнськими гримасами, з жестами, з перекривленими ротами співати:

Amour, amour
Oh, bel oiseau
Chante, chante,
Chante toujours.

Ті, що гуляли на дворі пристанули. Парп заглядали до дверей і вікон і пригортаючись одно до одного, сміялися.

Нарешті і вони почали наспівувати, пара за парою, кльовнську мелодію. Далеко, вже в темноті чути було, як вони співали:

Amour, amour
Oh, bel oiseau
Chante, chante,
Chante toujours.

Фріц вийшов. В домі бачив божевільних кльовнів, на дворі закохані пари, що йшли під такт музики. Нараз почав сміятися; прихилившись до ліхтарні він сміявся і сміявся... дико, божевільно, нестримно. Прийшов поліцейський і поглянув на цього добродія в циліндрі, який порушував спокій. Добродій все сміявся так, що весь тремтів пробуваючи співати:

Amour, amour
Oh, bel oiseau
Chante, chante,
Chante toujours.

Тоді і сторож порядку також засміявся... зразу, сам не знаючи для чого. В ресторані всі співали:

Amour, amour
Oh, bel oiseau
Chante, chante,
Chante toujours.

Фріц відвернувся і пішов—*туди*.

IX.

Ще раз загреміли оплески і Люїза знов вийшла. Потім берейтори почали приймати велику сітку. Коли музика затихла, чути було звук, наче-б піднімався великий парус.

Пан Фріц і пані Аманда виповнять свій великий скок без сітки.

Кілька конохів вирівнювали великими граблями пісок. Нарешті все було готове. Берейтори станули, як сторожа, в очікуванні, поки знов почується „Вальс кохання“.

Фріц і Аманда вийшли рука в руку. Осипані квітками, вони кланялися на всі сторони. Потім почали лізти на гору по довгих, розколиканих шнурах. За ними гляділи тисячі очей.

Вони вже вилізли. Ледве-ледве відпочили, сидячи разом одно з одним.

Юрба затремтіла, коли Фріц кинувся в просторинь— затремтіла вся юрба, як один чоловік. Але ніколи не робили вони з такою великою певністю. В тишині чути було, як руки їх міцно ловилися за гойдалки.

Фріц літав вперед-назад. Очі Аманди стежили за ним... великі очі без поліску, немов дві лампи, що мають погаснути.

Звуки вальса побільшувалися, гойдалки розколихувалися, все сильнійше. Як переривне дихання виривалися лячливі оплески.

От Аманда розпустила своє волосся, наче-б хотіла загорнутися в чорну керею; стоячи, чекала на Фріца. Зараз мав бути великий скок.

Вони літали, вони носилися. Як крики птахів, звучали слова команди над звуками вальса; всі думки здавалося, помішалися.

— Вперед!

Він знов летів.

— Ще вперед!

Він знов ловив.

Аманда бачила тільки його—його тіло; їй здавалося, що воно давало світло.

Почулися знова оплески—немов громові колихання. Все чулись звуки вальса, в них відчувалася перемога.

Він чекав—на переді неї.

Аманда пам'ятала лише, що підняла руку, високо піднесла її над розколиханою трапецією і відкинула гак...

Фріц упав.

Вона нічого більше не бачила, не почулось ніякого крику.

Чути було тільки, як упало тіло його, немов мішок з піском впав на пісок арени.

Аманда почекала на своїй гоїдалці мент: тільки тоді почула вона утіху смерті, коли опустила руки, крикнула і стрімголов полетіла в долину.

В цирку все заніміло. Але за хвилину юрба, не дивлячись на ніякі перешкоди, в страху, сотнями бігла геть. Муштини перескакували через бар'єри і бігли, жінки товпилися в проходах і теж бігли.

Ніхто не чекав, всі бігли. Як дзенькіт ножів, чулись жіночі крики. Прибігли три лікарі і нахилилися над трупами...

Потім все затихло. Немов хотючи сховатися, вбігли артисти в свої гардероби, але не роздагалися там. Кожний звук лякав. До лікаря підійшов конюх, вони підняли тіла і поклали їх на одно і те ж полотно.

Мовчки винесли їх через коридори і стайню, де коні затрівожилися при жолобах. Артисти представляли собою незвичайну жалібну процесію—в різнокольорових костюмах з пантоміни.

Чекав вже віз.

Біля нього стояв Адольф. Він виліз на його і поклав їх—обоїх, з початку Аманду, потім рядом з нею брата. Після того замкнулися двері.

Почувся ще один крик. За возом чіпляючися, бігла жінка.

Це була Люїза, яку помалу забрали геть. По довгим, пустім коридорі біг кельнер з ресторана—в страху, мов бачив привида. Він кричав і кликав лікаря:

— Дама в ресторані лежить в конвульсіях.

Прийшов один з лікарів, покликали екіпаж. Підїхала

карета—з гербами на дверцях, при допомозі лікаря даму вивели з ресторана. Її екіпаж пристанув. Дорогу задержав віз. Через хвилину йому вдалось поїхати вперед і він поїхав далі.

В пасажі було ясно і шумно. Коло лампи спинилося двоє молодих людей. Веселими, питаючими очима дивилися вони. До них підійшли двоє інших і оповідали про „пригоду“. Вони лаялися, щось пояснювали, сильно вимахуючи руками. Потім ті, що розповіли новину пішли далі. Два інші лишилися стояти. Один з них вдарив палицею по бруку:

— Так, так,—сказав він—Господи мій!.. Бідні „чорти“.

Згодом вони почали наспівувати, роздивляючи шумливу юрбу:

Amour, amour
Oh, bel oiseau
Chante, chante,
Chante toujours.

Срібні головки їх палиць світилися. Молоді люди в своїх довгих плащах тихо пішли далі.

Ціна 1 карб. 50 коп.

25

25

СКЛАД ВИДАННЯ:
Видавнича спілка „Книгозбірня“
Хрещатик 25 (Пасаж 23).